

Sandra Neergaard-Petersen

”Får jag säga hjälpa?”

OM BETYDELSEN AV ETT GEMENSAMT OCH ANSVARSTAGANDE SPRÅK FORSKARE OCH INFORMANT EMELLAN

INLEDNING

Jag höll fortfarande telefonen i handen framför munnen. Kände hur en klump växte fram i magen. Genansen hade letat sig upp i mitt ansikte och gjort mig alldeles röd. Varför bet jag mig inte i tungan tidigare? Jag *visste* ju att jag inte fick säga sådär, använda just det ordet: *flyktingström*. Det hade bara slunkit ur mig.

Jag satt i ett telefonsamtal med en kontakt som eventuellt ville ställa upp som informant. Personen jag pratade med hade varit engagerad i Asylgruppen och kunde tänkas bli min första intervjuperson i serien av berättelser från människor engagerade i flyktingmottagandet i Malmö 2015. Jag hade tänkt igenom det noga innan; vad skulle jag säga för att inte låta som en nyfiken journalist? Hur skulle jag övertyga personen om vikten av dennes medverkan? Inledningsvis hade jag presenterat projektet och det vi ämnade dokumentera. Samtidigt som jag pratade kunde jag höra min egen tankegång: *Nu har jag pratat i säkert tre minuter, behöver korta ner, ta genvägen, det blir en för lång mening, ...2015, när det kom så många människor på flykt på samma gång... nej, jag kortar det till...*

– ...när det blev en flyktingström 2015.

– Förlåt? Vad menar du nu? Personen på andra sidan linjen avbröt mig.

– Är det ett ord ni använder er av inom projektet?

Jag visste precis vad hen menade.

– Det är ett väldigt avhumaniserande ord det där, “ström”. Jag tycker inte det känns ok att benämna människor så.

Mitt hjärta hoppade till och jag började sakta svettas, ville instinktivt be om ursäkt och få förklara mig...

Jag hade fått i uppdrag att samla in berättade erfarenheter från personer engagerade i flyktingmottagandet i Malmö under hösten 2015. Till att börja med vände jag mig till de personliga kontakter jag har i asylrättsrörelsen för att få napp på specifika personer att intervjua. Utöver det formulerade jag ett mejl som jag skickade ut till kontaktuppgifterna på respektive rörelses hemsida.

Hej XX,

Sandra heter jag och arbetar åt Regionmuseet i Kristianstad med att dokumentera främst volontärarbetet som gjorts och görs sedan många flyktingar kom till Malmö hösten 2015.

Min uppgift är nu att göra filmade intervjuer med människor som håller sig gömda, för att berätta deras vardag. Men tanken är också att ha med folk som hjälper dem som gömmer sig. Gärna om folk som gömmer och folk som gömmer sig vill vara med i samma intervju.

Syftet är att materialet ska visas på en framtida utställning under Regionmuseets regi och arkiveras för att bli tillgängligt för framtida studier och forskning.

Det är ett enormt viktigt arbete som ni gör i Asylgruppen och det skulle vara till stor nytta att de berättelser som finns bland de som lever gömda tillgängliggörs. Dels för vår framtida historieskrivning och dels för att öka förståelsen också för vad som sker nu idag, i vår omvärld, både på lokal och global nivå.

Alla intervjuer kommer givetvis att vara anonyma! Största möjliga hänsyn tas så klart till att ingen ska bli röjd. Filmmandet kommer antagligen att ske mellan mars-maj.

Jag är jättetacksam för svar och tar gärna emot frågor. Kanske skulle du hinna träffas för att prata mer?

Stort tack på förhand för hjälpen!

Hälsningar,

Sandra Neergaard-Petersen

(Från e-postkonversation, 2017-03-09)

Efterhand kom jag att boka in möten med dem jag "krokat", för att använda journalistiskt fikonspråk. Det är nämligen inom nyhetsjournalistiken jag har den största erfarenheten som intervjuare. I tidigare sammanhang har förberedelser inför en intervju bestått av fem minuters telefonkontakt med två till tre frågor för att fastställa att personen på andra sidan luren kommer att ge mig "rätt" svar när jag sedan går ut i direktsändning. Mot den bakgrunden var upplägget med att hinna träffa min informant flera dagar innan själva intervjun en obeskrivlig lyx. Skulle jag antligen få känna mig tillräckligt påläst i intervjusituationen? Det visade sig vara svårare än så. Det fanns fler ord än just "flyktingström" som inte längre framstod som självklara att använda.

DE LADDADE ORDEN

Det från första anblicken positivt laddade ordet "hjälpa" kom tidigt att framstå som problematiskt, vilket bekräftades allt eftersom intervjuerna gjordes. I ett samtal med en nära vän till mig, som också hon varit engagerad i Asylgruppen i Malmö, hade vi kommit att diskutera ordet "hjälpa". För mig hade det varit ett självklart ordval i sammanhanget, men för min vän innebar ordet "hjälpa" att mottagaren av hjälp placerades i en beroendeställning, eller åtminstone i en passiv position. Det här var något som hon genom språket ville undvika.

En liknande hållning kom att dyka upp även vid ett annat tillfälle i mitt förarbete. I mina arbetsmetoder ingår alltså att i första skedet kroka upp en eventuell informant för att så fort som möjligt ha ett enklare samtal där jag får chans att presentera dokumentationsprojektet för dem och där jag får chans att känna efter vad de här personerna kan tänkas dela med sig av. Ett av de samtalen hade jag i en församling i Malmö där kyrkoherden hade varit engagerad i den akuta situationen i Malmö hösten 2015. Jag hade därför som avsikt att intervjua honom som ett bidrag i dokumentationen. Utan att ha fått någon intervju gick jag däremot därifrån med värdefulla synpunkter på just ordvalens betydelse. Likt min vän, kom också kyrkoherden att problematisera ordet "hjälpa". Enligt honom *hjälper* kyrkan ingen, utan kyrkan *stöttar*. Den lägger sig inte i, utan för att citera kyrkoherden: "Kyrkan står vid din sida". Här kom återigen samma utgångspunkt: att peka på passiviserandet av den som tar emot hjälpen.

Kyrkoherden berättade också att han hade reagerat på ordet "gömd" i mitt tidigare mejlutskick och han förklarade varför kyrkan, och i sin tur han, hade valt att inte använda ordet gömd om dem, som i hopp om att till exempel på nytt söka asyl, undanhåller sig de svenska myndigheterna. Han menade att även det uppfattades som ett passiviserande av de människor som *aktivt* tagit sig hit och att det fick dem att framstå som någon utan agens. En annan viktig aspekt, enligt kyrkoherden, var också att uttrycket att gömma någon riskerade att, som han uttryckte det "skumifiera" själva handlingen. Detta såg han bekymrat på som en möjlig ingång för de politiker som vill framställa engagemanget som något hotfullt och farligt för Sverige.

UTAN AGENS?

Efter samtalet hade jag fått mig en tankeställare och en känsla av obehag. Hade jag gjort fel fram tills nu? Var jag totalt oupplyst? Hade jag varit en dålig etnolog? Jag hade dittills uppfattat mig som *innanför*. Jag hade via mina personliga kontakter nått människor

och uppfattade det som att jag var *med* dem och inte *mot* dem. Jag trodde därför att de hade tillit till mig. Vetenskapsteoretikern Donna Haraways objektivitetskritiska begrepp *situated knowledge* blir här aktuellt. Vem du uppfattas som påverkar vad den framför dig svarar (Haraway 1988). Nu sattes det på prov. Vem såg de när de mötte mig? Vem hörde de när jag pratade? Vem såg de framför sig när de läste mitt mejlutskick? Orden jag kom att använda, skulle prägla vårt möte. Jag kände att jag behövde visa att jag *ville* förstå. Hur mycket min intention än aldrig var att "skumifiera" någon, eller benämna någon som passiv, så insåg jag ansvaret i att försöka ta in och förstå varför mina informanter tycker att det är viktigt hur orden används.

Även mina informanter, som i övervägande majoritet inte själva hade erfarenhet av att ha levt på flykt, rannsokade ibland sig själva och sitt förhållande till orden. Som till exempel Sara, som i intervjun beskriver hur ordet "papperslös" för henne blir problematiskt i ett slentrianmässigt användande:

För det är ju också så anonymt ord liksom, *papperslös*. "Jaha, vilka är dom? Klär dom sig i säckväv och bor under broar?" [skrattar] Man tänker lite så, eller jag kan också så... Innan jag lärde känna en papperslös. "Hur ser dom ut? Är dom så här lite smutsiga i ansiktet [...] [...] Jättedumt. [skakar på huvudet och rycker på axlarna] Jag menar, jag blir ju papperslös om jag åker till Thailand och inte förlänger mitt visum. (Sara, 2017-05-09)

Det Sara pekar på kan förstås som avhumanisering. Människor utan ansikten blir reducerade till ord. *Papperslös*, någon som saknar något, i detta fall papper på vem de är. Det skapas en negativ definition av ens existens. Vad gör det med ens självbild? Vad har vi för föreställningar om den svåridentifierade papperslöse? Vad associerar vi till papperslös? Jag gör en jämförelse med ordet flykting. Etnologen Rebecka Lennartsson beskriver i sin bok *Mellan hopp och förtvivlan. Erfarenheter och strategier i väntan på asyl* från 2007 vad filosofen Charles Taylor kallar ett "misserkännande" (Lennartsson 2007:77). Att förhålla sig till rollen som flykting är att se sig själv som en förlorare, ett offer och som ett problem, för sig själv och för mottagarlandet, menar hon. Lennartsson har i sin intervjustudie om asylsökandes bostadssituation också undersökt självbilden hos de nyanlända på asylboenden och ser just hur språket *om* dem kan tänkas påverka självbilden.

Samhället ger den asylsökande en speciell och stigmatiserande identitet, förbunden med förläggingsboende, påvra förhållanden, skumraskaffärer och en mörk och svårtydlig bakgrund. Här finns två tydliga ytterligheter representerade: flyktingen är antingen ett offer eller ett dunkelt hot. (Lennartsson, 2007:77)

Flyktingen, eller i det här fallet, den papperslöse som offer eller hot? Kanske är det just ytterligheter i en mediekontext som Lennartsson presenterar, men det kan ändå tyckas ligga nära till hands att åtminstone vara uppmärksam på vart språket styr våra tankar. Jag tänker återigen på kyrkoherdens påpekande om att vi bör ifrågasätta ord som passiviserar. Men tar vi automatiskt bort agensen från någon som beskrivs som papperslös? Enligt sociologen Gudrun Dahl, så är det i varje fall viktigt att de med makten att beskriva är

medvetna om faran att reproducera den rollen. I sin text "Sociology and Beyond. Agency, Victimisation and the Ethics of Writing" diskuterar hon hur offerrollen internaliseras av kvinnor som ses som offer (för mäns våld) när de av forskaren/intervjuaren blir tilldelade den rollen. Utifrån det resonemanget blir det viktigt för mig att sträva efter att undvika värderande ord – och verkligen undersöka vilka de orden nu är.

AVSLUTNING

Jag skrev inte in det jobbiga telefonsamtalet i min loggbok, utan i min privata dagbok. Känslan var starkare än jag ville erkänna. Det kändes för genant, det var inte bara som yrkesutövare jag skämdes, utan också som människa, som har mage att avhumanisera mina medmänniskor på det viset. Klumpen i magen satt kvar i en vecka och pinade mig. Kanske är det först när det *känns* som också tankarna börjar rulla. Känslan och den subjektiva upplevelsen genom kroppen som ingång till kunskapstillägnelse har numera en given plats i den etnologiska metoden. I mitt fall blev klumpen i magen en nyckel för mig att inse mitt ansvar både som yrkesutövare på fältarbete och som medmänniska.

Så vad har jag då kommit fram till i mitt smärtsamma uppvaknande och reflekterande? Kanske är det så att vi etnologer i fält, inte bara måste vara lyhörda för språkbruket inför våra informanter för att visa lojalitet och få dem att vilja dela med sig av sina erfarenheter, utan också för att vi i intervjusituationen, såväl som i textproduktionen, annars riskerar att reproducera stereotyper och normer genom språket vi använder oss av.

Även om språket är av stor vikt, så bör vidare nämnas att detta är reflektioner gjorda i ett utifrånperspektiv, främst av människor, inklusive jag själv, på privilegierade positioner. Språket kan vara ett viktigt och effektivt verktyg, men det får samtidigt inte bli ett elitistiskt maktutövande där rädsla för att göra fel blir ett hinder i mötet med informanterna.

REFERENSER

- Dahl, G. (2009). Sociology and Beyond. Agency, Victimisation and the Ethics of Writing. *Asian Journal of Social Sciences* 37 (3)
- Haraway, D. (1988). Situated Knowledges. The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspectives. *Feminist Studies* 3
- Lennartsson, R. (2007). *Mellan hopp och förtvivlan. Erfarenheter och strategier i väntan på asyl. En etnologisk undersökning om situationen för asylsökande i eget boende i Västmanland och Uppsala län*. Karlskrona: Printfabriken
- Taylor, C. (1999). *Det mångkulturella samhället och erkännandets politik*. Göteborg: Daidalos

BILDMATERIAL

Bild på sida 101 av Ieva Vaiva